

บทคัดย่อ

สภาพภูมิศาสตร์ส่งผลต่อการก่อรูปชุมชนชนบทภาคใต้ของไทยใน 3 ลักษณะ คือ ชุมชนชาวสวน ชุมชนชาวนา และชุมชนชาวประมง จากการสำรวจขององค์กรพัฒนาเอกชนเมื่อปี 2540 พบว่า ภาคใต้มีชาวประมงพื้นบ้าน 242,408 คน หรือ 46,630 ครอบครัว อาศัยอยู่ใน 1,146 หมู่บ้าน ของ 261 ตำบล 71 อำเภอ 13 จังหวัดของภาคใต้ ผู้วิจัยแบ่งเนื้อหาเป็น 5 ส่วน คือ หนึ่ง ปูพื้นฐานข้อมูลชุมชน สอง กล่าวถึงพัฒนาการการทำประมงและสภาวะความยากจนของชาวประมงพื้นบ้านในปัจจุบัน สาม กล่าวถึงการแก้ไขปัญหาความยากจนและการจัดระบบสวัสดิการให้แก่ชาวประมงที่ยากจนในชุมชนบ้านทอน สี่ ประเมินประสิทธิภาพระบบสวัสดิการที่มีอยู่ในชุมชนบ้านทอน และห้า นำเสนอบทสรุปและข้อเสนอแนะที่ได้จากการศึกษากระบวนการจัดสวัสดิการในชุมชนบ้านทอน

บ้านทอน เป็นชุมชนประมงเก่าแก่ อายุประมาณ 200 กว่าปี ในอดีตชาวประมงดำรงชีพอยู่ท่ามกลางความอุดมสมบูรณ์ของทรัพยากรธรรมชาติทั้งบนบกและในทะเล การทำประมงอาศัยวัสดุอุปกรณ์ที่หาได้ในท้องถิ่น และมุ่งผลิตเพื่อการบริโภคภายในครอบครัว โดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่นในรูปแบบต่างๆ นอกจากการทำประมง คนในชุมชนยังประกอบอาชีพด้านการเกษตรและพึ่งพาทรัพยากรธรรมชาติจากป่าเขาและป่าพรุ การดำรงชีพในลักษณะดังกล่าวทำให้คนในชุมชนไม่ประสบกับปัญหาความยากจนหรือปัญหาต่างๆที่สืบเนื่องกันมาอย่างเช่นในปัจจุบัน อย่างไรก็ตาม ในรอบ 10-20 ปีที่ผ่านมา ชุมชนประสบกับการเปลี่ยนแปลงครั้งใหญ่ที่ส่งผลให้คนในชุมชนต้องผูกติดการดำรงชีพกับภายนอกมากขึ้น ทรัพยากรที่เป็นเสมือนหม้อข้าวของชาวบ้านถูกแย่งชิงจากคนนอกชุมชนที่มาในรูปแบบของการทำประมงสมัยใหม่ ท้ายสุดชาวประมงพื้นบ้านก็ประสบปัญหาวิกฤตการณ์ความยากจน โดยความยากจนนี้อาจจำแนกสาเหตุหลักได้ 3 ประการคือ (1) การลดลงของปลาในทะเล (2) ฐานทรัพยากรที่พึ่งพิงได้แคบลง เพราะความสภาพแวดล้อมเสื่อมโทรมจากโรงงานอุตสาหกรรม และ (3) การเพิ่มขึ้นของค่าใช้จ่ายและความต้องการ จากวัฒนธรรมบริโภคที่มาพร้อมกับการพัฒนาประเทศ

อย่างไรก็ดี ความยากจนของชุมชนได้รับความสนใจทั้งจากภาครัฐและเอกชน กิจกรรมที่ดำเนินการโดยรัฐมี อาทิ การจัดตั้งกลุ่มต่างๆเพื่อดำเนินกิจกรรมสร้างรายได้และแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งส่วนใหญ่มาในรูปแบบการสงเคราะห์และขาดการสนับสนุนกิจกรรมต่อเนื่องที่จะแก้ไขปัญหาหรือให้สวัสดิการชุมชนในระยะยาว

องค์กรภาคเอกชนที่เข้ามามีบทบาทในชุมชนมี 2 องค์กร คือ องค์กรพัฒนาเอกชนที่มีการติดตามและร่วมคิดค้นดำเนินกิจกรรมเคียงคู่กับกลุ่มประมงพื้นบ้านอย่างต่อเนื่อง นอกจากรัฐและองค์กรพัฒนาเอกชนแล้ว ในภาวะวิกฤติ คนในชุมชนได้พยายามแก้ไขปัญหาความยากจนและสร้างสวัสดิการให้กับคนในชุมชน แต่ก็ทำได้เพียงการอิงอยู่กับกระบวนการเรียนรู้ของชุมชน ยังไม่ครอบคลุมปัญหาของชุมชนในทุกๆด้าน

จากการศึกษาข้างต้น ทำให้ได้ข้อสรุปที่สำคัญ 2 ประการ คือ ระบบสวัสดิการของชุมชนตามความเข้าใจของกลุ่มประมงพื้นบ้าน คือ ความอุดมสมบูรณ์ของทะเล เพราะทะเลเป็นสวัสดิการหรือแปรรูปเป็นสวัสดิการทุกอย่างให้กับชาวประมง ดังนั้น สิ่งที่ชาวประมงต้องการคือ การเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเท่าเทียมกัน

(ระหว่างรัฐกับชุมชน) ในการจัดการหรือฟื้นฟูทะเลให้มีความอุดมสมบูรณ์ และการจัดระบบสวัสดิการให้กับชุมชนในรูปของการสงเคราะห์ แต่อาจจะไม่มีประโยชน์ต่อคนในชุมชนเท่าที่ควร ชาวประมงพื้นบ้านมองว่าการสงเคราะห์เป็นเสมือนการผลาญเงินลงทะเล สิ่งที่ชาวประมงพื้นบ้านเสนอคือ การพัฒนาหรือการดำเนินสวัสดิการต้อง (1) ดำเนินการเตรียมความพร้อมของชุมชนก่อนการทำกิจกรรม (2) เงิน/อุปกรณ์ที่ให้ควรหรือต้องเป็นเงิน/อุปกรณ์ที่ให้ในรูปของทุนหมุนเวียน (3) ต้องให้คนในชุมชนเป็นคนบริหารจัดการทุนหรือกิจกรรมด้วยตนเอง (4) กิจกรรมที่ดำเนินการต้องอิงอยู่กับกระบวนการการเรียนรู้ของชุมชน และ (5) การดำเนินกิจกรรมใดๆ ต้องมีการติดตาม/สนับสนุนอย่างต่อเนื่อง